

Képzőművészet Veszprémben

Úgy vagyunk mi ezzel a várossal, mondotta tanár barátom, mint a négerek voltak az angolokkal, csak akkor tudták meg, milyen kincseket rejt a múltjuk és a földjük, amikor a gyarmatosítók megjelentek. – Célzott pedig ezzel arra, hogy az „idegenek” hamarabb észreveszik a múlt köben fennmaradt értékeit, mint a „bennszülöttek”, akik nemigen tudják, mit is jelentenek az egyetemes kultúrának mondjuk az Árpád-házi Szent Margit által lakott, vagy a még korábbi – balkáni kapcsolatokra utaló – vörösbarátok kolostorfalai. Ismeret nélkül a múlt nem szólalhat meg, antikvitás iránti érzék híján pedig az ismeret is süketen halad el a régi történelmi emlékek mellett. Pedig Veszprém városa Esztergom és Székesfehérvár mellett a magyar középkorban nem ok nélkül vitte a harmadik város szerepét, és később sem máról holnapra vált méltatlanná ősi múltjához. A XVI–XVII. században magyar végvár a török ellenében s egyben a haladó szellemű művelődés egyik központja, még gályarab is került ki kurucérezelmű prédikátorai közül. Azok, akik a történelem folyamából kiszakítva, ítélik meg a várostörténet utolsó 200 évét, rendszerint a klerikális múlt miatt berzenkednek. Érthetően, mivel – többek közt – talán éppen azért is nincs tradíció-tudata a városnak. A múlt emlékét is az egyház ápolta, a maga módján, a saját falain belül, tehát elzárkózva a tömegektől, számukra csak a hitet tartva fenn. Azt a hitet, amelyik nem kételkedik az uralkodó osztály bölcsességében, a gyakorlat bármily ellentmondóan bizonyította is, hogy nincs minden rendben.

De azért a két világháború közt már mozdult a szellem, nyomában annak, hogy a város a XVIII–XIX. században gyorsan fejlődött, az egyszerű emberek zegzugos utcákba települ házai erről éppúgy beszélnek, mint a többnyire dombokra épült középületek, amelyek városképül is egyik legszebb városunkká avatják Veszprémet. A két világháború közötti korszak utolsó éveiben már itt működött az ország egyik legjobb népfőiskolája, a népi írók haladó szellemében, az egyik vizsgán Móricz Zsigmond is ott ült az elnökségben. Micsoda támadásokat kellett kiállania ennek a népfőiskolának – mai ésszel még elképzelése is merészségnek tűnik.

1948 után a város úgyszólván máról holnapra – Várpalota és Ajka iparvidéke között – a kulturális élet központja lett: a vegyipari technikum mellé vegyipari egyetem és kutatóintézetek is létesültek. Ezzel új fordulóhoz érkezett a város, mert az egyetem már pusztán létevel minőség-igényt reprezentál. Úgy látszik, hogy nemcsak korszerű tudományt, hanem korszerű műveltséget is közvetít, még hozzá nem is csak a hallgatónak, hanem a város közönségének is. Társadalmi szerepe éppen ezen a ponton válik szemünk láttára művelődéstörténeti jelentőségűvé.

Azonban, mielőtt az egyetemnek ezt a művelődési életre is egyre fokozódó szerepét méltatnám, valamit még előre kell bocsátanom. Milyen látható kulturális értéket kapott a város az egyetem és a kutatóintézetek mellé, amelyek falakon, tereken arról beszélnek, hogy a népért és a nemzetért élőkét halálukban is megbecsüli a haszonélvező utókor? Vagy ettől a szemponttól függetlenül, egyáltalán, milyen műalkotások kerültek az elmúlt húsz évben Veszprémbe, a szem gyönyörködtetésére, eszmei mondanivalók kifejezésére? De még e tekintetben is inkább csak a szobrokra gondolok, mert ezek ugranak leginkább szem elé. Építészeti értékekről is lehetne beszélni. A múltból *Meggyasszay István* által tervezett s a szecesszió egyik remekévé ismert színház az első, amely Magyarországon tisztán vasbetonszerkezettel épült (1908!). Ligetre néző oldalfalán *Nagy Sándor* nemrég restaurált freskója östörténetünk egyik kedvelt mondai jelenetét ábrázolja. Tehát az épület kiemelkedő értéke a városnak, nemcsak a színpadán folyó modern drámai előadások miatt – gondoljunk csak Németh László itt bemutatott darabjaira –, hanem építészeti értékeivel is. Mellette mai alkotásként utalhatnék a vegyipari egyetem és a két kutatóintézet modern épü-

MIKUS SÁNDOR: Táncoló lányka

leteire, de most nem építészetről van szó. – Ha meg képzőművészt kérünk számon a városban, hogy mást ne is említsünk, a harmincéves korában, 1914-ben meghalt Csikász István igazán méltán büszkélkedhet. Lám, található a városban értékes képzőművészeti hagyomány, amelyre építeni lehet. Ha pedig azokra utalok, amelyeket a város az elmúlt húsz évben kapott, úgy látom, a ma emberének éppen nincs oka panaszra. Nem mindegyik alkotás remekmű ugyan, de akár Mikus Sándor Felszabadulás (Zászlós fiú) Fekvői női akt-jára, vagy Táncosnő-jére, akár Csontos László: Almaszedő lány-ára, Kerényi Jenő-nek a pályaudvarral szemben, a gyógyszerári központ klinkerfala előtt álló Kigyós nő-jére, Andrassy Kurta János: F fiatal pár c. kompozíciójára, Somogyi Árpád: Olvasó lány-ára, Váradi Sándor: Ifjúsági sportolók c. alkotására gondolok is, akár R. Kiss Lenke: Vízöntő lány c. szobrára, ennyi alkotás mellett ha akad is vitatható értékű, akkor sem kell pironkodnia a városnak. A közeli Inota gyári lakótelepén, ahol 1500 főnyi lakosságot sem számlálunk, viszonylag hárommannyi műalkotás látható, mint a 30 000 lakosú Veszprémben, ez bizony így igaz. De amiben Veszprém mégis megelőzi a képzőművészeti alkotásokkal aránylag sokkal jobban ellátott – nálánál sokszorta kisebb lakosságú – Inotát, az valami egész másban található. Mindenekelőtt abban, amit a város tett és remélhetőleg tesz majd a jövőben is – a művészetekért.

Mert mi is történt, ami az elmúlt két évtizedben valóban nem mindennapi jelenség a vidéki képzőművészet történetében? Az, hogy 1963–64-ben elkészült két – kétszoba összkomfortos – műtermes lakás s azokba 1964 őszén a művészek családotól együtt be is költöztek. Ezek a műtermes lakások minden dobverés nélkül épültek, a város egyáltalán nem hivalkodott velük, mégis kielégítik a benne élőknek nemcsak a művészi, de családi igényeit is. Nem úgy, mint Dunaújvárosban, ahol lift nélküli házak negyedik emeletén épült összesen három, egyszobás, konyhafülkés műterem, eleve száműzve a családot, vagy nyomorúságos viszonyok közé préselve a családos művészt, építészeti pedigré iskolapéldájául annak, hogyan nem szabad műtermes „lakást” tervezni és építeni. Veszprém városa bölcsebben járt el: földre telepítette a műtermeket, a fenyőillatú, dolomithegyektől védett völgybe, a Séd patakhoz éppoly közel, mint az Öngyilkosok völgyhidján átvezető nemzetközi műúthoz, amely alól festői városképekben gyönyörködhet az ember. Ez a környezet valóban biztosítja az elmélyült alkotáshoz szükséges feltételeket. A közeli vidámparkba és állatkertbe látogatók a műterem előtt haladnak el, akarva-akaratlanul találkoznak a művészettel.

Miről is van tehát szó? Arról, hogy Veszprém városa 1964-ben művésztelepet létesített s a két művész letelepítése csak kezdete annak, hogy a város s talán a megye is, mint a Bakony–Balaton-vidék egyik központja, történelmi múltjához méltóan akarja megvetni az új kultúra, az új művelődés alapjait. Pár évvel ezelőtt a vaskalapos újságírói szemlélet még azon címen tiltakozott a Képzőművészeti Főiskola hallgatóinak nyári gyakorlata ellen, hogy „ledér” öltözetükkel rontják némelyek erkölcsét. Ennek következtében a vízzel együtt a gyerekeket is kiöntötték a városból, s azóta a főiskola elkerülte Veszprémet. – 1965-ben remélhetőleg a művészjelöltek újra megjelennek a városban s talán közülük évek múltán egyik-másik éppúgy visszakiváncol, mint a hódmezővásárhelyi művésztelepen résztvevők közül is sokan vissza-visszatérnek az „alföldi művészet” Mekkájába.

Itt azonban két kérdés merül fel. Az egyik, mit adnak a művészek a lakás és műterem ellenében a városnak és vajon a város a művészet támogatását elintéztnek véli-e azzal, hogy lakást ad a művészeknek?

Ami azt a kérdést illeti, hogy a városba költözött két művész, R. Kiss Lenke szobrász és Csizmadia Zoltán festőművész mit akar és mit tud adni a város társadalmának, arra a néhány hónap alatt végzett munkájuk nyíltan megadja a választ. Honnan kerültek a városba s mit tettek letelepedésük óta?

R. Kiss Lenke Biharillyén született 1926-ban s a legmagyarabb költő városában, Nagyszalontán nevelkedett. Kicsi kora óta a rajzolás volt mindene. Viszonylag későn jutott arra a gondolatra, hogy szobrász legyen. Észak-Erdély visszatértekor

Rákospalotára költözött a család, ott textilgyárban dolgozott, majd az 1948-ban alakult képzőművészkörbe került. Innen jutott be 1951-ben a Képzőművészeti Főiskolára, ezt Mikus Sándor tanítványaként végezte el 1957-ben.

Vizöntölány című szobra 1961-ben díjat nyert s mivel Veszprém város tanácselnökének, Ditrői Józsefnek és a pártbizottsági titkárnak, Kiss Jánosnak a szeme megakadt rajta, nemcsak a szobrot szerezték meg a városnak, hanem magát a művészt is biztatták, ha elkészül az egyik műtermes lakás, foglalja el. R. Kiss Lenke végül is engedett s 1964 novemberében végleg Veszprémbe költözött. Íme az út Biharillyétől Nagyszalontán át Veszprémig, a magyar királynék városáig, a vegyipari oktatás egyik országos központjáig. *Vizöntölány* c. szobra érkezett követként a városba, aztán ő maga is, nem kis bizakodással eltelve a jövőt illetően.

Nem egyedül érkezett, mert ugyanabban az időben foglalta el a másik műtermet *Csizmadia Zoltán* festőművész, viszonylag fiatal fejjel, de máris figyelemre érdemes eredményekkel maga mögött. Őt is Kelet-Magyarország küldte.

1952–1958 között végezte el a Képzőművészeti Főiskolát, ahonnan alapos szakmai felkészültséggel került ki. Mindezt tovább mélyítette az *Alföldi Iskola*: az év jelentős részét tölti a mártélyi Tisza-parton s a vásárhelyi művésztelepen.

R. KISS LENKE: Tüskehúzó

Alighogy betették lábukat a városba, az éppen ájultan vegetáló megyei képzőművészeti csoport – amelyet azóta átcsatoltak Székesfehérvárhoz –, még tudomást sem vett róluk, ők máris levitték a városba az Ernst Múzeumban kiállított „*Stúdió 1964*” válogatott anyagát, majd alig telt el egy hónap, olyan kiállításon mutatkoztak be, amely méltán keltett feltűnést és messzeható visszhangot.

Hogyan sikerülhetett oly fényesen ez a kettős bemutatkozás – amely Csizmadiaék személyes érdeme? Úgy, hogy a vegyipari egyetem rektorában megértő patronusra találtak. Ő bocsátotta rendelkezésre az egyetem auláját kiállítás céljaira és Csizmadia Zoltánék valóban kitűnő művek lehozatalával, majd bemutatásával bizonyultak a nemes gesztushoz méltóknak.

A *Stúdió 1964*-es java anyagát nagyszerű ankét kísérte, majd ez év márciusában Kiss István szobrászművész közreműködésével rendezett kiállításon Csizmadia Zoltán 38 festményt, R. Kiss Lenke 25, Kiss István pedig 21 szobrot állított ki. A megnyitót *Váci Mihály* mondta, tehát képzőművészet és irodalom találkozott az egyetemmel a ragyogóan megrendezett kiállításon.

Talán az első eset, hogy egyetem ily közvetlen módon forrott össze művészettel. A veszprémi Vegyipari Egyetem történetében először nyílt alkalom arra, hogy a hallgatók napokon, heteken keresztül műalkotások között sétálhassanak az egyetemen. Ennek rektora adott fogadást a fiatal művészeknek, s vállalta a patronus szerepét, mint a mecénás-állam egyik helybéli képviselője, aki mint műértő és gyűjtő, személyesen is érdekelt, ha művészetről van szó, aki nem fordul el a műalkotástól azért, mert azon a magyar iz letagadhatatlan. Azt is bizonyítva a maga személyében, hogy a szakbarbárság a vegyészekre sem kötelező.

A kérdés azonban mégis az: érzik-e a kultúra felelősei, hogy Veszprém és a megye képzőművészeti életében valami új kezdődött azzal, hogy a városba költözött s ott alkotó művészek nem a társadalomtól függetlenül, nem annak háta fordítva akarnak élni. Sok ezren kaptak lakást Veszprémbe, s amellé munkaalkalmat is, a művészek sem érhetik be falakkal, hanem vásárlással, megbízásokkal is biztosítani kell a lehetőségét az alkotó munkára. Ez is feltétele annak, hogy komoly s minden tekintetben nívós művészeti központok létesüljenek vidéken.

BODOSI GYÖRGY

Régi sírversek balatonfelvidéki kistalvak temetőiben

Balatonfelvidéki falvak öreg temetőiben századévnél régibb veres vagy fehér kőből faragott fölíratos sírokat találni. Itt-ott szösz szerint meg kell találni, a régi kőveket annyira benővi a bozót; virágos és virágtalan vadnövények. Néhol gondozott, frissenhantolt sír szomszédságában van a régi. Az ősi és az új halott-tisztelet látható közelsége szemléltetően oktat: ősök és utódok az enyészetben egy porrá válnak. A környező táj szépsége enyhít a bánaton. Ezek a temetők patakok völgyében, nemesvonalú borpincék, erő szőlőfűrtök közelében, vagy éppen a Balatonra tekintő hegyoldal valamelyikén fekszenek, mint ha azok, akk a temetkezési hely kiválasztásánál egykor közreműködtek, a nyugodalom örök helyének megválasztására különös gondot fordítottak volna.

A kőtáblákról a felirat ritkán olvasható könnyen. A nehéz lap megbillent, megdőlt, vagy belesüppedt a puha talajba. Le kell térdelni, vagy hasalni, hogy a kereső alkalmas helyzetbe kerüljön a betűzéshez. A vállalkozás így is hiábavaló lehet: a betűk elmosódtak ahogy a kőek mohásodtak-koptak az elszállt évtizedek során. Ha mégis sikerül némelyik felirat teljes szöve-